
ANNALS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXI, 2

SECTIO K

2014

Wydział Politologii UMCS

JERZY SZUKALSKI

Konstytucyjne zasady ustroju Czechenii w latach 1992–2000

Constitutional principles of the system of Chechnya in the years 1992–2000

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono konstytucyjne zasady ustroju Czechenii w latach 1992–2000, tzn. w okresie kiedy republika cieszyła się faktyczną niepodległością. Podstawę analizy formalnoprawnej stanowiła Konstytucja Republiki Czechenii z 12 marca 1992 roku. Do naczelných zasad ustroju Republiki Czechenii, ujętych przede wszystkim w rozdziałach I i II, należały: zasada suwerenności i niepodległości państwowej, zasada republikańskiej formy rządu, zasada demokratycznego państwa prawnego, zasada wolności i praw człowieka i obywatela, zasada suwerenności narodu, zasada reprezentacji politycznej, zasada podziału władzy i równowagi władz, zasada jednoizbowości parlamentu, zasada pluralizmu politycznego, zasada parlamentarnego systemu rządów, zasada odrębności i niezależności władzy sądowniczej oraz zasada decentralizacji władzy publicznej i samorządu terytorialnego. We wnioskach końcowych podkreślono, że zasady te wyrażały wartości i idee demokratycznego porządku ustrojowego niepodległej Czechenii.

Słowa kluczowe: Czechenia, Konstytucja Republiki Czechenii, naczelne zasady ustroju, suwerenność, niepodległość

WSTĘP

Pierestrojka i rozpad Związku Radzieckiego umożliwiły Czechenii jako jedynemu podmiotowi Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (dalej: RFSRR) zdobycie faktycznej niepodległości w 1991 roku, którą zdołała utrzymać do wiosny roku 2000, tj. do czasu zajęcia jej terytorium przez wojska rosyjskie pod-

czas tzw. drugiej wojny czeczeńskiej¹. Pomimo starań władz republiki nie uzyskała ona jednak międzynarodowego uznania swojej podmiotowości, co było efektem przeciwdziałania Rosji oraz stanowiska światowej wspólnoty państw i organizacji międzynarodowych². Uzyskana niepodległość była ucieleśnieniem długotrwałych dążeń i walki narodowo-wyzwoleńczej narodu czeczeńskiego, który przez ponad 130 lat pozbawiony był własnego suwerennego państwa.

Przejęcie władzy w Czeczenii z rąk komunistów przez zwolenników niepodległości republiki na czele z gen. Dżocharem Dudajewem we wrześniu 1991 roku, a następnie ich zwycięstwo w wyborach prezydenckich i parlamentarnych niespełna dwa miesiące później zapoczątkowały wielką przebudowę ustrojową we wszystkich dziedzinach życia publicznego kraju. Dużym sukcesem były szybkie zmiany legislacyjne, wyrażające się w przyjęciu nowej konstytucji w marcu 1992 roku i szeregu ustaw spełniających wymogi demokratycznego państwa prawnego. Na potrzebę opracowania nowej ustawy zasadniczej wskazano już na pierwszej sesji Ogólnonarodowego Kongresu Ludu Czeczeńskiego (dalej: OKLCz), która odbyła się w Groznm w dniach 23–25 listopada 1990 roku. Na drugiej sesji OKLCz w dniach 8–9 czerwca 1991 roku przyjęcie nowej konstytucji stało się jednym z głównych postulatów działaczy niepodległościowych. W końcowej części obrad Dżochar Dudajew w imieniu Komitetu Wykonawczego przedstawił program dalszego działania, zmierzający do zasadniczych zmian politycznych w republice. Postulował on dokonanie wyboru zgromadzenia konstytucyjnego pod nadzorem Rady Najwyższej Republiki Czeczeno-Inguskiej i OKLCz oraz przyjęcie nowej konstytucji [Jandarbijew 1996: 28–34; Gakajew 1999: 157–158; German 2003: 27–29; Ciesielski 2003: 210].

Prawie od samego początku Parlament I kadencji, wyłoniony w wyniku wyborów przeprowadzonych 27 października 1991 roku, opracowywał tekst przyszłej konstytucji. Zajmował się tym przede wszystkim komitet parlamentarny do spraw legislacji, praworządności i ochrony porządku prawnego. Najbardziej zaangażowani w prace nad projektem konstytucji byli Musa Edisułtanow – prawnik i przewodniczący Komitetu Ustawodawczego Parlamentu, oraz Umar Dendijew. W projekcie były uwzględniane postulaty i uwagi prawników Sądu Najwyższego i Prokuratury Generalnej oraz pracowników naukowych, głównie prawników i politologów z Uniwersytetu Państwowego w Groznm. Zasadniczym założeniem prac nad nową konstytucją było dokonanie radykalnej reformy ustroju państwa poprzez odejście od radzieckiego modelu ustrojowego i skonstruowanie aktu odpowiadającego warunkom suwerennego i demokratycznego państwa [wywiad z Idigowem 2011].

¹ Pomimo zajęcia Czeczenii i osadzenia w niej podległego reżimu Kadyrowych-Ahmada, a następnie Ramzana Rosja w pełni nie kontroluje tego terytorium, gdzie w górach nadal utrzymuje się niepodległościowa i islamska partyzantka oraz funkcjonują podziemne i emigracyjne struktury państwowe Czeczeńskiej Republiki Iczkeria. Sam reżim Ramzana Kadyrowa w istocie nosi cechy „systemowego” separatyzmu [Falkowski 2007: 14–15, 22–23, 29–31; Falkowski, Marszewski, 2010: 35–39; Górecki 2012: 8].

² Podmiotowość Republiki Czeczenii uznały jedynie: Gruzja, Jordania i Talibowie w Afganistanie [Cesarz 2002: 559; Kuźniar 2006: 333; Crafword 2006: 409–410].

W dyskusjach nad projektem aktu najwyższego rządu w republice ścierały się dwie tendencje: zapewnienia jak najsilniejszej władzy Parlamentowi albo przewagi Prezydenta. Za silną władzą prezydencką i kumulacją urzędu Prezydenta oraz stanowiska szefa rządu opowiadała się największa czeczeńska partia polityczna – Wajnachska Partia Demokratyczna na czele z Żelimchanem Jandarbijewem. Ponadto już wówczas wahano się pomiędzy formułą świeckiego i demokratycznego państwa prawnego a państwem wyznaniowym, opartym na islamie [Jandarbijew 1996: 109]. Przy tym należało uwzględnić specyfikę narodowej tradycji i systemu wartości Czeczenów. O przyjęciu koncepcji państwa świeckiego zadecydowały przede wszystkim względy pragmatyczne, wynikające z potrzeby zdobycia międzynarodowego uznania przez republikę. Przyjęcie standardów demokratycznych państw Zachodu miało być istotnym czynnikiem „uwiarygodniającym” nowe państwo, którego ludność w większości wyznawała islam³. Ponadto doświadczenia historyczne Czeczenii wskazywały na możliwość braku szerokiej akceptacji społecznej dla idei państwa wyznaniowego⁴.

Ostatecznie projekt nowej Konstytucji Republiki Czeczenii (dalej: RCz) ukończono 8 marca 1991 roku. Już 12 marca 1992 roku uchwalono konstytucję, co należy uznać za ogromny sukces legislacyjny. W Rosji nową konstytucję przyjęto dopiero 12 grudnia 1993 roku⁵. Republiki Kaukazu Południowego jeszcze później doczekały się nowych konstytucji⁶. Także w pozostałych państwach – byłych radzieckich republikach związkowych, znacznie później niż w Czeczenii przyjęto nowe konstytucje⁷.

W okresie istnienia faktycznie niepodległej Czeczenii jej konstytucja doczekała się jedynie dwóch zmian, wprowadzonych przez ustawę konstytucyjną z 11 listopada 1996 roku *O wprowadzeniu zmian i uzupełnień do Konstytucji Republiki Czeczenii*

³ Dane z 1995 roku wskazują, że wśród Czeczenów i Ingusów był najwyższy odsetek ludności wyznającej islam na terenie całego Północnego Kaukazu i wynosił on odpowiednio 96% i 98% mieszkańców tych republik [Małaszenko 2001: 81, 88; Miel'kow 2001: 54].

⁴ Przykładem może być okres budowy teokratycznego państwa przez Osmana Szamila w latach 1840–1859, którego centrum stanowiła Czeczenia. Ludność Czeczenii sprzeciwiała się wówczas wprowadzaniu surowych reguł szariatatu, co w połączeniu z uciskiem podatkowym prowadziło do licznych lokalnych wystąpień zbrojnych przeciwko administracji imama. Z kolei programowa ateizacja w czasach radzieckich sprawiła, że islam stał się wyznaniem powierzchownym znacznej części społeczeństwa i nie zmieniło tego zasadniczo nawet swoiste odrodzenie religijne zapoczątkowane Gorbaczowowską pierestrojką [Gammer 1998: 318–319; Ajdamirow 2005: 63, 77; Tiszkow 2001: 324, 329–333].

⁵ Do tego czasu obowiązywała wciąż Konstytucja RFSRR z 1978 roku, w której w latach 1990–1993 Zjazd Deputowanych Ludowych wprowadziły ponad 300 zmian [Zieliński 1995: 127].

⁶ Armenia przyjęła nową konstytucję 5 lipca 1995 roku, Gruzja uchwaliła nową konstytucję 24 sierpnia 1995 roku, zaś Azerbejdżan 12 listopada 1995 roku [Goduń, Cygnarowski, Dudek, Iwaniszczuk 2003: 27, 45, 126].

⁷ Dla porównania chronologicznie: Turkmenistan przyjął nową konstytucję w maju 1992 roku, Estonia 28 czerwca 1992 roku, Litwa 25 października 1992 roku, Uzbekistan w grudniu 1992 roku, Kirgizja w maju 1993 roku, Białoruś 15 marca 1994 roku, Tadżykistan w kwietniu 1994 roku, Mołdowa 28 lipca 1994 roku, Kazachstan 30 sierpnia 1995 roku i Ukraina 28 czerwca 1996 roku. Natomiast Łotwa przyjęła 27 stycznia 1994 roku konstytucję z 1922 roku [Czajowski 2007: 336; Sajnog 2007: 309; Baluk 2007: 249; Sierpiński 2007: 285; Czajowski 2007: 228; Goduń, Cygnarowski, Dudek, Iwaniszczuk 2003: 96, 182, 191, 204, 244, 300; Sobczak 2002: 13].

i ustawę konstytucyjną z 3 lutego 1997 roku *O obronie suwerenności państwowej i niepodległości ...*” [Zakon 1996; *Konstytucja* 1997: 32]. Pierwsza ustawa wprowadziła islam jako religię państwową, jednakże z zachowaniem dotychczas obowiązującego prawa do wolności sumienia i wyznania, natomiast druga stanowiła rozwinięcie i w istocie wzmocnienie zasady suwerenności oraz niepodległości państwowej. To świadczyło o trwałości konstytucji Czeczenii i zawartych w niej podstawowych zasad ustrojowych. Wprowadzenie islamu jako religii państwowej należy postrzegać raczej jako gest symboliczny, będący wyrazem rozczarowania czeczeńskich elit politycznych postawą państw Zachodu, które nie zdecydowały się na uznanie podmiotowości RCz. Należy podkreślić, że ani konstytucyjna regulacja z 11 listopada 1996 roku, ani faktyczna islamizacja Czeczenii, przebiegająca zresztą bardzo powoli i opornie od jesieni 1996 roku, nie wpłynęły w jakiegokolwiek formie na sytuację miejscowych wyznawców religii innych niż islam. Władze republiki skutecznie neutralizowały nieliczne wystąpienia fundamentalistów islamskich w Czeczenii, tzw. wahhabitów, stosując wobec nich środki administracyjne, a nawet rozwiązania siłowe, czego przykładem mogły być wydarzenia w Gudermesie z 14–15 lipca 1998 roku. Zwolennicy wahhabizmu byli usuwani z aparatu władzy i wojska. Sprzymierzeńcem władz w tych poczynaniach była zarówno zdecydowana większość duchowieństwa islamskiego na czele z muftim Ahmadem Kadyrowem, jak i samego społeczeństwa Republiki, które cechowała tradycyjna tolerancyjność wobec innych wyznań [Bobrownikow 2001a: 92; idem 2001b: 252–253; Ciesielski 2003: 306–308; Małaszenko 2001: 131]. Dlatego też Czeczenia w okresie swojej faktycznej niepodległości pozostała krajem, w którym nawet po przyjęciu islamu jako religii państwowej udało się utrzymać i przestrzegać konstytucyjne oraz międzynarodowe standardy dotyczące wolności wyznania i religii.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA KONSTYTUCJI

Tekst Konstytucji Republiki Czeczenii z 12 marca 1992 roku składał się z preambuły i 116 artykułów pogrupowanych w 8 rozdziałach: I – *Podstawy ustroju konstytucyjnego*, II – *Prawa, wolności i obowiązki obywateli*, III – *System władzy ustawodawczej i wykonawczej*, IV – *System wyborczy*, V – *Organy samorządu terytorialnego*, VI – *Władza sądownicza*, VII – *Ochrona prawa i praworządności*, VIII – *Postanowienia końcowe*. Podstawą usystematyzowania materii w rozdziałach było kryterium przedmiotowe.

Nowa konstytucja całościowo określała ustrój polityczny i gospodarczy Republiki, zawierając w tym przedmiocie wszystkie niezbędne elementy składowe: określenie podmiotu władzy suwerennej, wolności i praw obywatelskich, podstaw ustroju gospodarczego, systemu organów państwa i trybu zmiany konstytucji. W związku z tym można ją zaliczyć do konstytucji pełnych.

Konstytucja Czeczenii była konstytucją kompromisu politycznego w kwestii pozycji ustrojowej Parlamentu i Prezydenta, bowiem udało się zachować pomiędzy nimi

względą równowagę. Natomiast w odniesieniu do roli religii w życiu państwowym zdecydowanie przeważała idea państwa świeckiego z zachowaniem poszanowania „poglądów i wierzeń, a także dowolnego uprawiania kultów religijnych” przez obywateli – art. 4 [*Konstitucija (Osnownoj Zakon) 1992*]. Należy przy tym podkreślić rzadką w konstytucjach państw islamskich cechę – braku faworyzowania islamu, chociaż był on wyznaniem zdecydowanej większości ludności Republiki. Radykalna zmiana w tym przedmiocie nastąpiła dopiero w wyniku ustawy konstytucyjnej z 11 listopada 1996 roku. Umieszczono wówczas zapis, zgodnie z którym „w Republice Czechenii religią państwową jest islam” (art. 4). Jednak inne religie i kultury religijne nadal miały zagwarantowaną swobodę wyznania [*Konstitucija 1992: 5*].

Konstytucja Czechenii odwoływała się do różnych systemów wartości. Można w niej dopatrzeć się wartości liberalno-demokratycznych, o czym świadczą: zasada państwa prawnego, pluralizmu politycznego, społeczeństwa obywatelskiego, legalizmu działania organów państwowych czy gospodarki rynkowej. Wartości socjal-demokratyczne są obecne w zasadach: sprawiedliwości społecznej, ochrony pracy, praw socjalnych i gwarancji bezpieczeństwa socjalnego obywateli. Występują także wartości nawiązujące do patriotyzmu i tradycji Wajnachów oraz ich religii – islamu, takie jak jedność i niepodzielność państwa, ochrona kultury i dziedzictwa narodowego, ochrona prawna człowieka, jego honoru i godności, ochrona rodziny.

Kolejną cechą nowej konstytucji był jej normatywny charakter. Ustrojodawca wprowadził w niej zasadę bezpośredniego stosowania konstytucji, co wyrażało się w formule zawartej w art. 5: „W Republice Czechenii zapewniana jest wyższość Konstytucji i ustaw nad wszystkimi innymi aktami normatywnymi. Ustawy i inne akty prawne, sprzeczne z postanowieniami Konstytucji, nie posiadają mocy prawnej. Akty normatywne, oficjalnie nieopublikowane do publicznej wiadomości, nie obowiązują obywateli i nie mogą być stosowane przez sąd. Normy Konstytucji stosuje się bezpośrednio” [*Konstitucija 1992: 6*]. Konstytucja nakładała na organy państwa obowiązek opublikowania każdego powszechnie obowiązującego aktu prawnego, co służyło urzeczywistnianiu zasady jawności prawa. Natomiast zabrakło w konstytucji określenia wyczerpującej hierarchii źródeł prawa, tzn. poza konstytucją i ustawami nie zawierała ona uszeregowania aktów niższego rzędu.

Rozwiązania konstytucji odpowiadały współcześnie obowiązującym międzynarodowym regulacjom w zakresie zapewnienia i ochrony praw i wolności obywatelskich. Były one jednocześnie dostosowane w tym przedmiocie do tradycyjnego systemu wartości Czechenów [*Isajew 1992*].

Konstytucja Czechenii była konstytucją sztywną. Do jej zmiany wymagana była większość nie mniejsza niż 2/3 głosów ustawowej liczby członków Parlamentu, czyli co najmniej 42 deputowanych – art. 115 [*Konstitucija 1992: 31*].

NACZELNE ZASADY USTROJU

Omawiając naczelne zasady ustroju zawarte w Konstytucji Republiki Czechenii, należy wyjaśnić samo pojęcie naczelnych zasad ustroju, określanych też jako „naczelne zasady konstytucyjne”, „konstytucyjne zasady ustroju” lub „zasady podstawowe ustroju”. Pod pojęciami tymi należy rozumieć normy prawne zawarte w konstytucji, które wyrażają podstawowe wartości konstytucyjne i są za takie uznawane w orzecznictwie i doktrynie oraz określają one cechy danej instytucji. Z zasad tych wynikają też inne normy konstytucyjne. Konstytucyjne zasady ustroju nie zawsze jednak są zapisane w odrębnych postanowieniach tego aktu. Nierzadko wymagają one dopiero zdefiniowania na podstawie poszczególnych postanowień konstytucji, a także koncepcji aksjologicznych i konstrukcji doktrynalnych, które tworzą tło dla tekstu i dla procesu interpretacji jej tekstu [Skrzydło 2006: 107; Garlicki 2001: 53].

W Konstytucji Republiki Czechenii podstawowe zasady i wartości konstytucyjne po części zostały zawarte już w jej preambule. Czytamy w niej bowiem: „Z woli Najwyższego Pana naród Republiki Czechenii, wyrażając aspiracje narodu czecheńskiego, kierując się ideami humanizmu i mając na celu zbudowanie społeczeństwa demokratycznego, kierując się ogromną odpowiedzialnością wobec obecnych i przyszłych pokoleń naszych rodaków, respektując prawa i interesy wszystkich narodów i narodowości, proklamujemy Republikę Czechenii jako niezawisłe i suwerenne państwo i uznając za równoprawny podmiot międzynarodowej wspólnoty narodów, ustanawiamy obecną Konstytucję i uznajemy ją odtąd za Naczelną Ustawę społeczeństwa i państwa”.

Naczelne zasady ustroju Republiki Czechenii ujęte zostały przede wszystkim w rozdziałach I i II. Należały do nich: zasada suwerenności i niepodległości państwowej, zasada republikańskiej formy rządu, zasada demokratycznego państwa prawnego, zasada wolności i praw człowieka i obywatela, zasada suwerenności narodu, zasada reprezentacji politycznej, zasada podziału władzy i równowagi władz, zasada jednoizbowości parlamentu, zasada pluralizmu politycznego, zasada parlamentarnego systemu rządów, zasada odrębności i niezależności władzy sądowniczej oraz zasada decentralizacji władzy publicznej i samorządu terytorialnego. Zasady te wyrażają idee oraz wartości polityczne charakterystyczne dla demokratycznego porządku ustrojowego i tworzą fundament całego ustroju państwowego Czechenii. Długotrwały brak własnej państwowości spowodował, że wzory podstaw ustroju konstytucyjnego zostały zaczerpnięte przede wszystkim z krajów o ustabilizowanej demokracji.

Doświadczenia historyczne, wyrażające się w ponad 400-letniej walce Czechenów z Rosją w obronie własnej państwowości, a następnie, po jej utracie w trakcie tzw. wojny kaukaskiej 1817–1864, wyrażające się w walce o jej odzyskanie, skłoniły ustrojodawcę do nadania szczególnego znaczenia suwerenności i niepodległości państwowej. Zgodnie z art. 1 konstytucji Republika Czechenii była państwem „suwerennym i niepodległym”. Rozwinięcie tej zasady znalazło wyraz w ustawie konstytucyjnej z 3 lutego 1997 roku *O obronie suwerenności państwowej i niepod-*

ległości... Art. 1 tejsze ustawy stanowił, że „suwerenność państwowa i niepodległość Republiki Czezenii są niepodzielne i niewzruszone i nie mogą być przedmiotem rozważań i pertraktacji z innymi państwami, nie wyłączając i Rosji”. Dalej art. 2 ustawy wskazywał na konsekwencje działań sprzecznych z treścią art. 1, nazywając je „najcięższym przestępstwem przeciwko narodowi Republiki Czezenii” [*Konstitucija* 1992: 32]. O randze zasady suwerenności i niepodległości państwowej świadczyły umiejscowienie i liczba użytych w tekście Konstytucji RCz zwrotów „suwerenność” i „niepodległość”.

Zasada republikańskiej formy rządu wyrażona była w samej nazwie państwa „Republika Czezenii”, tytule konstytucji i wielu jej postanowieniach. Również utrzymano ją po zmianie nazwy państwa na „Czezeńska Republika Iczkeria” w styczniu 1994 roku [Dunlop 1998: 151]. Termin „republika” oznaczał nie tylko nazwę państwa, ale wskazywał też na jego określony ustrój polityczny. Zgodnie z tą zasadą żaden z organów władzy państwowej nie był obsadzany na zasadzie dziedziczenia, lecz wyboru lub nominacji. Pełniły one swoje obowiązki w czasie określonej kadencji, były wyposażone w wyraźnie zakreślone zakresy kompetencji właściwe dla charakteru władzy i ponosiły odpowiedzialność egzekwowaną zgodnie z właściwą procedurą.

Na zasadę demokratycznego państwa prawnego wskazywał art. 1 konstytucji, który określał „Republikę Czezenii jako suwerenne i niepodległe demokratyczne państwo prawa, powstałe w wyniku samostanowienia narodu czezeńskiego”. W myśl tej zasady organizacja i działanie organów państwowych opierało się na prawie, a nie na przesłankach natury politycznej. Konsekwencją zasady demokratycznego państwa prawnego był nakaz przestrzegania prawa wyrażony w art. 7 konstytucji. Obligował on wszystkie organy państwowe i urzędników do przestrzegania prawa i ustroju konstytucyjnego. Instytucjonalną gwarancją praworządności była zasada odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone obywatelom przez urzędników, zarówno materialne, jak i moralne, oraz nieskrępowane prawo dostępu obywatela do sądu (art. 46). Formalnym gwarantem przestrzegania prawa przez organy państwowe były wyspecjalizowane instytucje, których zadanie polegało na doprowadzeniu do stanu zgodnego z prawem, zwłaszcza w odniesieniu do relacji pomiędzy organami państwowymi a obywatelem. Taką rolę w Czezenii pełniły: Sąd Konstytucyjny Republiki Czezenii i niezależne sądy powszechne.

Konstytucja Republiki Czezenii w art. 3 wyrażała ideę, że „człowiek jest najwyższą wartością i głównym celem polityki państwa”. W ten sposób zasada wolności i praw człowieka i obywatela stała się fundamentem ustroju Republiki Czezenii, znajdując szerokie rozwinięcie w wielu artykułach konstytucji. Przede wszystkim regulacje w tym przedmiocie zostały zawarte w art. 4, 7–8, 10–15, 17, 21–36, 38–55 i 57–60. Ustrojodawca podkreślił niezbywalność praw i wolności, oparcie ich na prawie międzynarodowym oraz obowiązek ich chronienia przez państwo.

Konstytucyjne prawa i wolności człowieka i obywatela można podzielić na trzy zasadnicze grupy: wolności i prawa osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, socjalne i kulturalne.

Do pierwszej grupy należały:

1. Ochrona życia (zaś kara śmierci mogła być orzeczona tylko przez sąd za szczególnie ciężkie przestępstwa);
2. Zakaz stosowania tortur, okrutnego i poniżającego traktowania lub karania, zakaz poddawania eksperymentom naukowym i medycznym bez zgody osoby zainteresowanej;
3. Nietykliwość osobista, zakaz bezprawnego pozbawienia wolności, ochrona honoru i godności osobistej;
4. Równość wobec prawa, prawo do niezawisłego i bezstronnego sądu, prawo do występowania w sądzie w języku narodowym, prawo do obrony, jawność rozprawy i domniemanie niewinności;
5. Równouprawnienie płci, ochrona praw mniejszości narodowych, jednolite obywatelstwo, którego obywatel Republiki Czechenii nie mógł być pozbawiony, prawo do zmiany obywatelstwa⁸;
6. Prawo do ochrony prywatności, nienaruszalność miru domowego, zakaz wtrącania się w sferę życia osobistego, tajemnica korespondencji i rozmów telefonicznych oraz innych rodzajów komunikacji prywatnej;
7. Wolność sumienia i religii;
8. Wolność wyboru miejsca pobytu i zamieszkania oraz wyjazdu i wjazdu do Republiki Czechenii;
9. Wolność słowa i druku w środkach masowego przekazu, swoboda dostępu do środków masowego przekazu, zakaz cenzury prewencyjnej⁹;
10. Wolność twórczości artystycznej, działalności naukowej i technicznej.

Do wolności i praw politycznych konstytucja zaliczała:

1. Wolność zrzeszania się, obejmującą tworzenie partii politycznych, organizacji społecznych i religijnych w zgodzie z warunkami określonymi w konstytucji i ustawodawstwie, prawo do tworzenia i przynależności do związków zawodowych;
2. Wolność zgromadzeń i demonstracji;
3. Prawo do uczestnictwa w życiu publicznym poprzez udział w wyborach i referendum, prawo do równego dostępu do stanowisk publicznych i odbywania służby państwowej, prawo do informacji o działalności władz i instytucji publicznych;
4. Prawo do składania petycji zbiorowych i indywidualnych do organów państwowych i organizacji społecznych.

---

⁸ O nabyciu obywatelstwa RCz decydowało obywatelstwo czecheńskie ze strony ojca. Obywatelstwo Czechenii mogły również nabyć osoby zamieszkałe na terytorium Republiki przez okres co najmniej pięciu lat, które wystąpiły ze stosownym wnioskiem do Urzędu do spraw Cudzoziemców RCz [wywiad z Tasujewem 2012; Cołojew 1997: 28].

⁹ Szczegółowe regulacje, stanowiące rozwinięcie przepisów konstytucji, zawierała ustawa *O prasie i innych środkach masowego przekazu* [Zakon ot 5 aprielja 1992].

Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne obejmowały:

1. Prawo do ochrony własności i jej dziedziczenia;
2. Swobodę działalności gospodarczej w zakresie niezabronionym przez prawo;
3. Prawo do pracy i do wynagrodzenia za pracę, określenie ustawowego czasu pracy i dni wolnych od pracy, obowiązek państwa w zakresie prowadzenia polityki zabezpieczenia wymiaru zatrudnienia, zakaz pracy przymusowej, prawo do sporów zbiorowych i do strajku;
4. Prawo do zabezpieczenia społecznego w razie utraty zdolności do pracy¹⁰;
5. Ochrona rodziny, macierzyństwa i dzieci;
6. Prawo do bezpłatnej opieki zdrowotnej świadczonej przez publiczną służbę zdrowia;
7. Prawo do bezpłatnego wykształcenia na wszystkich szczeblach;
8. Obowiązek władz publicznych realizacji polityki sprzyjającej zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych obywateli;
9. Ochronę przed bezprawnym działaniem organów państwowych i społecznych oraz prawo do odszkodowania materialnego i moralnego spowodowanego tymi działaniami;
10. Prawo do sprzyjającego środowiska.

Z prawami i wolnościami były związane także obowiązki, które konstytucja naładowała na obywatela. Należały do nich: uiszczanie prawnie ustanowionych podatków i opłat, przestrzeganie prawa i moralnych zasad społeczeństwa, troska o zachowanie zabytków historycznych i innych obiektów stanowiących narodowe dziedzictwo kulturowe, obrona ojczyzny oraz odbycie służby wojskowej w szeregach Sił Zbrojnych Republiki Czechenii lub służby zastępczej na warunkach określonych w ustawie (art. 19–20, 35, 37, 56).

Jedną z naczelných zasad konstytucyjnych była zasada suwerenności narodu. W art. 2 Konstytucja Republiki Czechenii stanowiła, że „Naród Republiki Czechenii jest jedynym źródłem władzy w państwie”. Również preambuła konstytucji przywoływała pojęcie narodu, co wyrażało się w formule: „Z woli Najwyższego Pana naród Republiki Czechenii...”.

Zasada suwerenności narodu oznaczała samodzielną i niezależną od kogokolwiek realizację swojej władzy w zgodzie z własną wolą. Konstytucja RCz przestrzegała w art. 2: „Żadna część narodu, żadna organizacja czy pojedyncza osoba nie może przejąć władzy w państwie. Bezprawne przejęcie władzy stanowi ciężkie przestępstwo”.

Zasada reprezentacji politycznej polega na tym, że władzy zwierzchniej nie sprawuje bezpośrednio sam naród, lecz w jego imieniu i na jego rzecz sprawują tę władzę przedstawiciele narodu. W Konstytucji RCz zasada ta była wyrażona w art. 2: „Naród realizuje należącą do niego władzę suwerenną bezpośrednio i poprzez system

---

¹⁰ Rozwinięcie konstytucyjnych praw i wolności z punktów 3–4 zawierały: ustawa *O zatrudnieniu ludności Republiki Czechenii* i ustawa *O ochronie socjalnej inwalidów w Republice Czechenii* [Zakon ot 15 sientjabrja 1992; Zakon ot 20 sientjabrja 1992].

tworzonych przez niego organów władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, a także za pośrednictwem organów władzy samorządowej”.

W realiach czeczeńskiej sceny politycznej zasada reprezentacji politycznej była najbliższa modelowej, tzw. klasycznej postaci przedstawicielstwa¹¹. Podstawę prawną takiego przedstawicielstwa stanowi fikcja reprezentacji. Polega ona na tym, że wyborcy udzielają deputowanym mandatu do reprezentowania swojej woli, a wola wyrażona przez nich w Parlamencie jest przypisywana samemu narodowi. W wyniku tej konstrukcji decyzje deputowanych są wiążące dla narodu [Skrzydło 2006: 120].

Formami demokracji bezpośredniej w Czeczenii były: referendum ogólnokrajowe i referendum lokalne. Referendum ogólnokrajowe mogło być przeprowadzone w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa. Decyzję w tym przedmiocie podejmował Parlament większością 2/3 głosów ustawowej liczby jego członków¹². Do ważności referendum wymagany był udział co najmniej 50% obywateli RCz uprawnionych do głosowania. Referendum ogólnokrajowe miało charakter fakultatywny, bowiem ani art. 62 ust. 9 konstytucji, ani pozostałe przepisy nie przewidywały sytuacji, aby przeprowadzenie takiego głosowania było obowiązkowe. Natomiast referendum lokalne miało charakter obligatoryjny. Prawo do jego zarządzenia przysługiwało zgromadzeniom lokalnym. Do ważności referendum był wymagany udział co najmniej 50% wyborców uprawnionych do głosowania w danej jednostce terytorialnej.

Do podstawowych zasad ustroju politycznego Czeczenii wymienionych w konstytucji należała zasada podziału władzy i równowagi władz. Została ona wyrażona w art. 5 konstytucji: „Władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza w Republice Czeczenii są rozdzielone i w ramach swoich kompetencji działają samodzielnie, wzajemnie oddziałując na siebie i równoważąc się”. O ile element trójpodziału władzy był wyraźnie zaznaczony i znalazł odzwierciedlenie w budowie systemu organów państwowych oraz określeniu ich kompetencji, o tyle kwestia równowagi władz mogła budzić wątpliwości. Wydaje się bowiem, w świetle uregulowań konstytucyjnych, że przewagę miała władza ustawodawcza.

Zasada jednoizbowości parlamentu określa strukturę organów przedstawicielskich. Wprawdzie wskazania tej zasady zabrakło w rozdziale I Konstytucji RCz, dotyczącym podstaw ustroju konstytucyjnego, ale znalazła się ona w art. 61, który głosił: „Jedynym organem władzy ustawodawczej Republiki Czeczenii jest Parlament Republiki Czeczenii, wybierany przez jej obywateli na podstawie powszechnego, bezpośredniego prawa wyborczego w głosowaniu tajnym”.

Geneza organów przedstawicielskich w Czeczenii ma długą tradycję, sięgającą co najmniej XV wieku. Powstały wówczas dwa organy: Rada Kraju, czyli Mehk-Kheł, i Dżamaat, który pełnił rolę izby wyższej. Ich pozycja została wprawdzie

¹¹ Wynikało to z faktu stosunkowo małego udziału partii politycznych w wyborach do Parlamentu RCz, czego konsekwencją był brak więzów deputowanych z partiami i poddawania ich dyscyplinie partyjnej.

¹² Stanowił o tym art. 4 ust. 12 ustawy Republiki Czeczenii z 24 grudnia 1991 r. *O działalności Parlamentu Republiki Czeczenii* [Zakon 1991].

znacznie ograniczona w teokratycznym państwie Szamila, ale Mehk-Kheł przetrwał nawet po podboju Czeczenii przez Rosję i działał w warunkach konspiracji, niezależnie od carskiej, a następnie radzieckiej administracji, mając duży autorytet wśród Czeczenów. W okresie radzieckim fasadowym organem przedstawicielskim w Czeczeno-Inguskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republice Radzieckiej była Rada Najwyższa. Pierestrojka w Związku Radzieckim i odzyskanie niepodległości przez Czeczenię stworzyły nowe możliwości tworzenia i funkcjonowania organów przedstawicielskich w tym kraju. Współcześnie przeważa pogląd, że w państwach unitarnych wystarczającą reprezentacją narodu jest parlament jednoizbowy.

Zasadę pluralizmu politycznego ustanawiał art. 4 Konstytucji RCz: „Demokracja w Republice Czeczenii oparta jest na pluralizmie politycznym i ideologicznym”. Na podstawie dalszej treści tegoż przepisu możemy wnioskować o szerszym ujęciu pluralizmu politycznego niż tylko w odniesieniu do struktur o statusie partii. Ustrojodawca zresztą trafnie wczuł się w realia czeczeńskiego życia politycznego, w którym wiodącą rolę niekonięcznie musiały odgrywać partie polityczne. Tradycyjnie bowiem dużą rolę odgrywały tam tajpy, układy rodowo-klanowe oraz bractwa religijne – tarikaty. Pluralizm umożliwiał obywatelom tworzenie, obok partii politycznych, różnorodnych organizacji społecznych i religijnych.

Uznanie i instytucjonalizacja pluralizmu politycznego była w społeczeństwie czeczeńskim oznaką przyjęcia reguł społeczeństwa obywatelskiego i państwa demokratycznego. Kwestie formalnoprawne tworzenia i działania partii politycznych określała ustawa *O organizacjach społecznych*, uchwalona przez Radę Najwyższą ZSRR 17 października 1990 roku. Na jej podstawie można było również tworzyć partie polityczne. Konstytucja RCz zakazywała w art. 4 istnienia „partii politycznych i innych organizacji społecznych i religijnych, które propagują rasizm, nienawiść narodowościową, społeczną, religijną, klasową, wzywające do przemocy i obalenia ustroju konstytucyjnego”.

Zasada parlamentarnego systemu rządów odnosi się do określenia organizacji i funkcjonowania organów władzy państwowej oraz ich wzajemnych stosunków wyznaczających ustrojowy mechanizm sprawowania władzy. Konstytucja RCz przyjmowała ogólny model stosunków między Parlamentem, rządem i Prezydentem, opierając się na rozwiązaniach systemu parlamentarnego, ale z elementami prezydencałizmu. Parlament RCz posiadał silną pozycję ustrojową, która wyrażała się w szerokim zakresie jego kompetencji oraz braku możliwości skrócenia jego kadencji. Z kolei elementami prezydencałizmu były: system powszechnych wyborów Prezydenta RCz, brak odpowiedzialności politycznej, instytucja Wiceprezydenta RCz, kumulacja urzędu prezydenta i szefa rządu, czyli Przewodniczącego Gabinetu Ministrów, oraz szeroki zakres uprawnień w dziedzinie obronności i bezpieczeństwa państwa. Tryb powołania rządu był charakterystyczny dla mechanizmów ustrojowych systemu parlamentarno-gabinetowego. Polegał on na tworzeniu Gabinetu Ministrów przez Prezydenta, a następnie cały rząd ubiegał się o wotum zaufania Parlamentu. Istotą tego rozwiązania było zapewnienie trwałej większości parlamentarnej.

Zasada niezależności i odrębności władzy sądowniczej została wyrażona w art. 94 konstytucji. Stanowił on: „Władza sądownicza w Republice Czechenii jest sprawowana wyłącznie przez sądy i działa niezależnie od władzy ustawodawczej, wykonawczej, a także od partii, innych organizacji i ruchów społecznych. Nikt, poza organami sądowymi przewidzianymi w Konstytucji i ustawach Republiki Czechenii, nie może sprawować funkcji władzy sądowej”. Przepis ten stanowił rozwinięcie zasady trójpodziału władzy określonej w art. 5 konstytucji. Ustanowienie odrębnej i niezależnej władzy sądowniczej w Czechenii oznaczało odejście od totalitarnej przeszłości radzieckiej, w której niezależna i odrębna władza sądownicza w ogóle nie istniała, a wymiar sprawiedliwości sprawowały nie tylko organy sądownicze.

Zasadę decentralizacji władzy publicznej i samorządu terytorialnego wprowadzał art. 90 konstytucji, zaś jego ustrój był określony w rozdziale V przepisów konstytucyjnych oraz w ustawie Republiki Czechenii z 31 grudnia 1991 roku *O samorządzie terytorialnym*. Cechami samorządu w Czechenii były: jego niezależność w ramach posiadanych kompetencji od władz państwowych, posiadanie własnego mienia komunalnego i środków budżetowych oraz pozostawanie poza systemem organów państwowych. Konsekwencją podziału kompetencji w sprawach publicznych między państwo i samorząd terytorialny był dualistyczny ustrój administracji publicznej, która dzieliła się na administrację rządową i samorządową.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza formalnoprawna naczelných zasad ustrojowych zawartých w Konstytucji Republiki Czechenii z 12 marca 1992 roku pozwala na sformułowanie kilku istotnych konkluzji. Przede wszystkim należy stwierdzić, że zasady te wyrażały idee oraz wartości polityczne demokratycznego porządku ustrojowego i tworzyły podstawy całego ustroju państwa, a także określały jego charakter. Zdecydowana większość zasad była zapisana bezpośrednio i nie wymagała zdefiniowania, opierając się na poszczególnych postanowieniach konstytucji, ani nie wymagała interpretacji przy zastosowaniu konstrukcji doktrynalnych czy koncepcji aksjologicznych. Szczególną rangę nadano zasadzie suwerenności i niepodległości państwowej, co wydaje się zrozumiałe w kontekście doświadczeń historycznych Czechenii. Konstytucję i zawarte w niej naczelné zasady ustrojowe można uznać za trwałą konstrukcję legislacyjną, bowiem w okresie istnienia niepodległej Czechenii dokonano tylko jednej nowelizacji, która miała wpływ na treść konstytucyjnych zasad ustroju, a mianowicie wprowadzenie islamu jako religii państwowej.

BIBLIOGRAFIA

- Ajdamirow, A. 2005. *Chronologija czeczenskiej istoriji*, t. 6, [w:] *Sobranije soczinienij w sziesti tomach*, M. A. Ajdamirowa i in. (red.), Izdatiel'stvo GUP, Groznyj.
- Baluk, W. 2007. *Republika Kirgiska*, [w:] *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, W. Baluk, A. Czajowski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Bobrownikow, W. 2001a. *Islam na postsowieckim Siewiernom Kawkazie (Dagiestan): mify i icialiji*, [w:] *Islam na postsowieckim prostranstwie: wzgljad iznutri*, A. Małaszenko, M. B. Olcott (red.), Moskowskij Cienr Karniegi, Moskwa.
- Bobrownikow, W. 2001b. *Islamofobija i rieligioznoje zakonodatiel'stvo w postsowieckom Dagiestanie*, [w:] *Etniczieskij nacjonalizm i gosudarstwennoje stroitiel'stvo*, Ju G. Alieksandrow (red.), Izdatiel'stvo Natalis, Moskwa.
- Cesarz, Z. 2002. *Specyfika konfliktów zbrojnych końca XX wieku – przykład Czechenii*, [w:] *W kręgu historii i politologii. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Dąbrowskiemu*, K. Dziubka, B. Rogowska, Cz. Lewandowski, J. Tomaszewski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Ciesielski, S. 2003. *Rosja–Czechenia. Dwa stulecia konfliktu*, [w:] *Studia z dziejów Europy Wschodniej 2*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 2536, Historia CLXVI, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Cołojew, T. S. 1997. *Osnowy gosudarstwa i prawa*, Dżochar.
- Crafword, J. 2006. *The Creation of States in International Law*, Oxford University Press, Oxford.
- Czajowski, A. 2007. *Turkmenistan*, [w:] *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, W. Baluk, A. Czajowski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Czajowski, A. 2007. *Republika Kazachstanu*, [w:] *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, W. Baluk, A. Czajowski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Dunlop, J. B. 1998. *Russia Confronts Chechnya. Roots of a Separatist Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Falkowski, M. 2007. *Czechenia: między dżihadem a „ukrytym” separatyzmem*, „Punkt Widzenia Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 13.
- Falkowski, M., Marszewski, M. 2010. *Kaukaskie „Terytoria Plemienne”. Kaukaz Północny – cywilizacyjnie obca enklawa w granicach Rosji*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 34.
- Gakajew, D. 1999. *Put' k czeczenskiej rewoluciji*, [w:] *Czechenia i Rossija: obszcziestwa i gosudarstwa*, Izdatiel'stvo Polinform-Talburi, Moskwa.
- Gammer, M. 1998. *Musul'manskoje soprotiwlienije caryzmu. Zawojewanije Czečni i Dagiestana*, Izdatiel'stvo Kron-Priess, Moskwa.
- Garlicki, L. 2001. *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Liber, Warszawa.
- German, T. C. 2003. *Russia's Chechen War*, Routledge Taylor and Francis Group, London.
- Goduń, T., Cygnarowski, M., Dudek, S., Iwaniszczuk, P. 2003. *Leksykon systemów politycznych*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Górecki, W. 2012. *Walki na granicy Czechenii i Dagestanu*, „Tydzień na Wschodzie Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 8.
- Grochmalski, P. 1999. *Czechenia. Rys prawdziwy*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław.
- Isajew, E. *Prioritet praw i swobod czelowieka. Obszudajem projekt Konstituciji Nochzi Riespubliki*, „Gołos Czecheno-Inguszetiji” ot 22 fiewralja 1992 g.
- Jandarbijew, Z. 1996. *Czechenia – bitwa za swobodu*, L'wow.
- Konstitucija (Osnownoj Zakon) Nochzi Riespubliki*, „Gołos Czecheno-Inguszetiji” ot 8 fiewralja 1992 g.
- Konstitucija Czechenoj Riespubliki ot 12 marta 1992 goda (s izmienienijami, dopolnienijami wniesennymi Zakonom ot 11 nojabrja 1996 goda, Zakonom ot 3 fiewralja 1997 goda)*, Groznyj 1997.
- Kuźniar, R. 2002. *Prawa czelowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.

- Małaszenko, A. 2001. *Islamskije orientiry Siewiernogo Kawkaza*, Moskowskij Centr Karniegi, Moskwa.
- Miel'kow, S. 2001. *Transformacija wojennoj politiki Rossiji pod wlijanijem islamskogo faktora*, [w:] *Islam na postsowietskom prostranstwie: wzgljad iznutri*, A. Małasienko, M. B. Olcott (red.), Moskowskij Centr Karniegi, Moskwa.
- Sajnog, M. 2007. *Republika Uzbekistanu*, [w:] *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, W. Baluk, A. Czajowski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Sierpiński, Z. 2007. *Republika Tadżykistanu*, [w:] *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, W. Baluk, A. Czajowski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Skrzydło, W. (red.) 2006. *Polskie prawo konstytucyjne*, Oficyna Wydawnicza Verba, Lublin.
- Sobczak, J. 2002. *Republika Białorusi*, [w:] *Ustroje państw współczesnych*, E. Gdulewicz (red.), Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Tiszkow, W. A. 2001. *Obszczestwo w woorużiennom konflikcie. Etnografia czeczeńskiej wojny*, Izdatiel'stvo „Nauka”, Moskwa.
- Wywiad autora z Przewodniczącym Parlamentu RCz I kadencji Achjadem Idigowem, przeprowadzony 18 listopada 2011 roku w formie rozmowy telefonicznej. Tekst wywiadu na taśmie magneto-fonowej w zbiorach autora.
- Wywiad autora z szefem kontrwywiadu Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego CzRI Shar-pudinem Tasujewem, przeprowadzony 27 czerwca 2012 roku w Warszawie.
- Zakon Czezeńskiej Rzespubliki ot 24 diekabrja 1991 g. *O diejatiel'nosti Parlamenta Czezeńskiej Rzespubliki*, „Gołos Czezeńo-Inguszetiji” ot 24 diekabrja 1991 g.
- Zakon Czezeńskiej Rzespubliki ot 5 aprielja 1992 g. *O pieczati i drugich sriedstwach massowoj informaciji*, „Iczkierija” ot 15 marta 1997 g.
- Zakon Czezeńskiej Rzespubliki. *O zanjatnosti nasielienija Czezeńskiej Rzespubliki*, „Gołos Czezeńskiej Rzespubliki” ot 15 sientjabrja 1992 g.
- Zakon Czezeńskiej Rzespubliki ot 20 sientjabrja 1992 g. *O social'noj zaszciszczennosti inwalidow w Czezeńskiej Rzespublikie*, „Gołos Czezeńskiej Rzespubliki” ot 18 nojabrja 1992 g.
- Zakon Czezeńskiej Rzespubliki ot 11 nojabrja 1996 g. *O wniesieniji izmienienij i dopolnienij w Konstituciju Czezeńskiej Rzespubliki*, „Iczkierija” ot 23 nojabrja 1996 g.
- Zieliński, E. 1995. *Współczesna Rosja. Studium polityczno-ustrojowe*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.

ABSTRACT

The article presents constitutional principles of the system in Chechnya in the years 1992–2000, the time of the republic's actual independence. The basis of the analysis is the examination of the 12 March 1992 Constitution of the Republic Chechnya. The chief principles of the system of Republic Chechnya, discussed in chapter 1 and 2, were: the principle of sovereignty and independence, the principle of a republican form of government, the principle of a democratic state of law, the principle of freedom, human and civil rights, the principle of sovereignty of the nation, the principle of political representation, the principle of separation and balance of powers, the principle of unicameralism, the principle of political pluralism, the principle of a parliamentary system of government, the principle of separateness and autonomy of judicial power, the principle of decentralisation of the public power and local government. The conclusion underlines the fact these principles articulated the values and ideals of a democratic order in the independent Chechnya.

Keywords: Chechnya, Constitution of the Republic Chechnya, chief principles of the system, sovereignty, independence

BIOGRAFIA

Jerzy Szukalski, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauki o polityce, historyk i prawnik. Zainteresowania badawcze autora to systemy polityczne, prawo konstytucyjne i historia ustroju państw byłego Związku Radzieckiego, a zwłaszcza państw i republik kaukaskich.